

ВЛАДНІ СУБ'ЄКТИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, УПОВНОВАЖЕНІ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Вовчук Любомир Святославович - здобувач Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

В статье раскрывается назначение правозащитной (правозабеспечивальной) функции, реализуемой в стадии досудебного расследования, и определяются его властные субъекты, уполномоченные на ее реализацию.

Ключевые слова: уголовное производство, досудебное расследование, властные субъекты досудебного расследования, правозащитная функция, прокурор, следователь, следственный судья.

Articolul dezvăluie scopul funcției drepturilor omului (securitate juridică), care este implementat în faza de investigare pre-proces și definește entitățile sale de putere autorizate să o implementeze.

Cuvinte cheie: procedură penală, anchetă pre-proces, subiecți ai puterii de investigare pre-proces, funcția drepturilor omului, procuror, anchetator, judecător de instrucție.

The article reveals the purpose of the human rights (legal security) function, which is implemented in the pre-trial investigation stage, and defines its power entities authorized to implement it.

Keywords: criminal proceedings, pre-trial investigation, power subjects of pre-trial investigation, human rights function, prosecutor, investigator, investigating judge.

Вітчизняне кримінальне провадження є досить складним видом державно-правової діяльності як за своєю архітектонікою – багаточисельними стадіями (частинами), що послідовно витікають одна з другої, так і за значним колом державних органів, фізичних і юридичних осіб, які приймають у ньому безпосередню участь. Визначенню місця і ролі кожного з них у кримінальному провадженні, а також їхніх процесуальних повноважень (прав і обов'язків) присвячена глава 3 чинного КПК України 2012 року.

Всі учасники кримінальної процесуальної діяльності поділяються на три групи. До першої з них відносяться владні суб'єкти кримінального провадження – посадові особи визначених законом державних органів різних гілок влади, які від імені і за дорученням держави ведуть кримінальний процес, виконують усі його за-

вдання, допускають чи залучають до нього інших його учасників. До другої групи кримінального провадження належать особи, які відстоюють у ньому свої або представлені інтереси, обумовлені вчиненням кримінальним правопорушенням. Третю групу представляють особи, які виконують у кримінальному провадженні допоміжну роль. При цьому владні суб'єкти кримінального провадження, виконуючи свої основні кримінальні процесуальні функції, в обов'язковому порядку ще й надійно забезпечують права, свободи і законні інтереси усіх учасників, приймаючих участь у ньому [1, с. 25–30].

Найбільш чисельна група владних суб'єктів кримінального провадження діє у досудовій його стадії – досудовому розслідуванні, яка є фундаментом цього провадження і де проводиться найбільший за обсягом і найскладніший

за характером і змістом вид кримінального процесуального дослідження, пов'язаний із пошуком, закріпленням, перевіркою і накопиченням доказової інформації [2, с. 8–9]. До владних суб'єктів досудового розслідування відносяться: слідчий (ст. 40 КПК України), прокурор (ст. 36 КПК України), слідчий суддя (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України), керівник органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України), співробітник оперативного підрозділу (ст. 41 КПК України). При цьому слід наголосити, що тільки один із них – прокурор продовжує діяти в наступних стадіях кримінального провадження. Кримінальна процесуальна діяльність інших 4-х владних суб'єктів обмежується лише стадією досудового розслідування і повністю в ній вичерпується. Крім того, діяльність керівника органу досудового розслідування, яка має суто організаційно-управлінську спрямованість, і діяльність співробітника оперативного підрозділу, яка має разовий характер, не є тісно пов'язаними з постійним забезпеченням прав, свобод і законних інтересів учасників процесу, допущеними чи залученими до стадії досудового розслідування.

Лише слідчий, прокурор і слідчий суддя, виступаючи у кримінальному провадженні з піблічних позицій і представляючи у ньому державні органи різних гілок влади, в силу категоричних вимог ст. 3 Конституції України і ст. 2 КПК України, зобов'язані постійно і надійно забезпечувати права, свободи і законні інтереси учасників досудового розслідування від будь-яких їх порушень. Основним владним суб'єктом досудового розслідування, безпосередньо реалізуючим кримінальну процесуальну функцію розслідування кримінального правопорушення у повному обсязі, статті 38 і 40 КПК України 2012 року визначають слідчого. Відповідно до п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий – це службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досу-

дове розслідування кримінальних правопорушень. Такий же самий перелік органів досудового розслідування визначено ще й статтею 38 КПК України. Як бачимо, органи досудового розслідування представляють собою систему органів досудового розслідування, діючи лише в структурі п'яти державних правоохоронних органів виконавчої гілки влади на правах їхніх підрозділів, тобто побудованих за схемою «державний орган – державного органу» [3, с. 88].

Проте навіть у такій найгіршій державно-організаційній конструкції «державний орган – державного органу», за якою утворюються органи досудового розслідування України, слідчі не є співробітниками означених правоохоронних органів, а являються повноважними представниками самостійних державних органів, що визначаються пунктом 14 ст. 92 Конституції України та ч. 1 ст. 38 КПК України терміном «органи досудового розслідування». У зв'язку з цим, призначати слідчих та звільняти їх з посад повинні лише керівники Головних слідчих управлінь означених п'яти правоохоронних органів, а не керівники самих правоохоронних органів, при яких безпосередньо сформовані і діють слідчі органи, позаяк специфічна кримінальна процесуальна діяльність слідчих не відноситься до предмета регулювання керівників означених правоохоронних органів [4, с. 4–5].

Звичайно, найкращою державно-організаційною моделлю побудови досудового розслідування України було б розширення підслідності і спеціалізації Державного бюро розслідувань і передача йому усіх слідчих підрозділів, діючих при правоохоронних відомствах, не дивлячись на наймовірний їхній супротив із-за намагання мати в своїй структурі такий грізний інструмент, як слідчі підрозділи. Сусідня Республіка Білорусь подала цей бар'єр і рівень боротьби зі злочинністю у ній значно підвищився [5, с. 7]. У стадії досудового розслідування слідчий є тим владним суб'єктом, який всебічно, повно і неупереджено збирає, фіксує, перевіряє і формує криміналістичні докази і надає їм попередню оцінку з точки зору їх достовірності та достатності для надання підсумкового висновку про закриття кримінального провадження чи скерування його прокурору для порушення ним кримінального обвинувачення та складан-

ня обвинувального акта. У кримінальній процесуальній діяльності слідчого закладено великий потенціал по попередженню кримінальних правопорушень, забезпеченню інтересів суспільства і держави і особливо забезпеченню прав, свобод і законних інтересів осіб, які приймають участь у кримінальному провадженні на його досудовій стадії. Сам характер слідчої діяльності, спрямованої на встановлення об'єктивної істини по справі, свідчить про її правозахисну (правозабезпечувальну) основу.

По-перше, слідчий розкриває вчинені кримінальні правопорушення, без чого взагалі не може йти мови ні про забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, ні про забезпечення інтересів суспільства, ні про забезпечення інтересів держави. Лише розкриття кримінального правопорушення слідчим відкриває широку можливість для проведення ефективних правозахисних (правозабезпечувальних) і правовідновлюваних заходів усіма іншими владними суб'єктами кримінального провадження [6, с. 12–13]. По-друге, під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень слідчий в обов'язковому порядку виявляє і закріплює не лише обвинувальні докази, а й докази, які виправдовують особу, яка вчинила це правопорушення, чи пом'якшують її відповідальність і покарання, чим огорожує невинуватих осіб від необґрунтованого обвинувачення (ч. 2 ст. 9 КПК України).

По-третє, слідчий встановлює характер і розмір шкоди, заподіяної потерпілому і цивільному позивачу кримінальним правопорушенням, та вживає процесуальних заходів для її відшкодування. По-четверте, слідчий реалізує ще й багато інших повноважень правозахисного (правозабезпечувального) характеру, зокрема: надання підозрюваному, обвинуваченому допомоги у встановленні зв'язку з захисником-адвокатом; залучення конкретних учасників кримінального провадження до участі в процесуальних діях; виконання їхніх клопотань; прийняття своєчасних заходів безпеки в разі появи загроз життю, здоров'ю, майну конкретного учасника кримінального провадження чи його близьким родичам або членам сім'ї тощо. Тож слідчий обґрунтовано віднесений діючим КПК

України до владних суб'єктів досудового розслідування, уповноважених на виконання правозахисної (правозабезпечувальної) функції у кримінальному провадженні.

Другим владним суб'єктом досудового розслідування, на якого законодавець покладає обов'язок з виконання правозахисної (правозабезпечувальної) публічної функції, є прокурор – повноважний представник самостійного державного органу, що не відноситься до жодної із гілок влади [7, с. 74–77] та активно діє в усіх стадіях кримінального провадження без будь-якого винятку. Повноваження прокурора у досудовому розслідуванні чітко визначені ст. 36 КПК України, а також витікають із Конституції України та визнаних Україною принципів і норм міжнародного права. Основними кримінальними процесуальними функціями прокурора у досудовому розслідуванні є здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування та реалізація обвинувачення у його початковій (досудовій, матеріально-правовій) формі, як «твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України» (п. 13 ч. 1 ст. 3). З урахуванням спрямованості прокурорської діяльності на утвердження верховенства права і зміцнення законності, законодавець України вимагає від нього постійно займатися забезпеченням прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також інтересів суспільства і держави на публічній основі.

З урахуванням безперервності прокурорського нагляду і владно-розпорядчих повноважень прокурора, прокурор зобов'язаний не допустити та прокурор зобов'язаний негайно виявляти і своєю владою негайно усувати будь-яке порушення закону, незалежно від того допущене воно органом досудового розслідування чи учасником цієї стадії кримінального провадження. Це надає прокурору змогу надійно забезпечувати як права потерпілого, цивільного позивача, інших учасників досудового розслідування, так і не допускати незаконного та необґрунтованого притягнення невинуватої особи до кримінальної відповідальності, а також незаконного застосування до неї будь-

якого примусового заходу процесуального характеру [8, с. 19–23]. Тож прокурор завжди діє там, де виникла необхідність у державному забезпеченні конституційних прав, свобод і законних інтересів людини під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень. Це означає, що публічний правозахист (правозабезпечення) є обов'язковим елементом кожного наданого прокурору процесуального повноваження, кожної його процесуальної дії і кожного прийнятого ним процесуального рішення. Обґрунтованість покладеного на прокурора Конституцією і законами України обов'язку, пов'язаного з виконанням ним правозахисної (правозабезпечувальної) функції у досудовому розслідуванні, є незаперечною.

Третім владним суб'єктом досудового розслідування, уповноваженим на виконання правозахисної (правозабезпечувальної) діяльності, являється слідчий суддя. Цей владний суб'єкт реалізує у стадії досудового розслідування самостійну кримінальну процесуальну судово-контрольну функцію, спрямовану на недопущення незаконного обмеження конституційних прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження його владними суб'єктами, яким надано право застосовувати до них примусові заходи процесуального характеру. Як повноважний представник органів судової влади, які є основним гарантом забезпечення прав людини і громадянина в усіх сферах державної діяльності, слідчий суддя контролює дії і рішення владних суб'єктів досудового розслідування, які ведуть кримінальний процес, залучають і допускають до нього інших його учасників, пов'язані з обмеженням прав, свобод і законних інтересів цих учасників.

Слідчий суддя реалізує надані йому повноваження у трьох формах: 1) надання слідчому, прокурору дозволу чи відмови в наданні дозволу на проведення визначених законом слідчих (розшукових) дій; 2) ухвалення чи відмова в ухваленні рішення (ухвали) про застосування заходів забезпечення кримінального провадження за письмовими клопотаннями слідчого чи прокурора; 3) розгляд скарг учасників досудового розслідування на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, що визначені ст. 303 КПК України. Всі ці рішення (ухвали)

слідчий суддя приймає виключно за зверненням владних суб'єктів (слідчого, прокурора) та учасників досудового розслідування. Правозахисна (правозабезпечувальна) діяльність слідчого судді у досудовому розслідуванні сприяє підвищенню якості досудового розслідування, гарантує учасникам досудового розслідування недоторканість їхніх прав, свобод і законних інтересів від порушень з боку слідчого і прокурора, а також забезпечує оптимальні умови для наступного відправлення правосуддя по кримінальних справах [9, с. 31–39].

Таким чином, слідчий, прокурор і слідчий суддя є владними суб'єктами досудового розслідування, уповноваженими на реалізацію публічної правозахисної (правозабезпечувальної) функції, визначеної ст. 3 Конституції України та ст. 2 КПК України 2012 року.

Література

1. Шадрин В.С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. Москва: Юрлитинформ, 2000. 232 с.
2. Солдатенко О.А. Досудове слідство в Україні: становлення та перспективи розвитку: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.
3. Загальна теорія держави і права / під ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком, 1997. 317 с.
4. Тацій В.Я. Прокуратура та органи правопорядку в системі правоохоронних органів. *Вісник прокуратури*. 2013. № 3. С. 3–15.
5. Конюк А.В. Реализация органами прокуратуры координационных и надзорных функций в области противодействия коррупции: состояние и пути совершенствования / Проблемы совершенствования правоохранительной деятельности в области противодействия преступности и коррупции. Минск: БГУФК, 2012. С. 4–8.
6. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. Київ: КНТ, 2006. 272 с.
7. Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности. Москва: Госюриздат, 1961. 277 с.
8. Юрчишин В.М. Правозахисна функція прокурора і її значення за новим КПК України. *Адвокат*. 2012. № 6. С. 19–23.
9. Колоколов Н.А. Судебный контроль в стадии предварительного расследования: реальность и перспективы. *Государство и право*. 1998. № 11. С. 31–39.